

LBRIS

We know
books

MIHAI MĂLAIMARE

ACTORUL,
BUFONUL,
CLOVNUL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MĂLAIMARE, MIHAI

Actorul, Bufonul, Clovnul / Mihai Mălaimare. -
București : RAO Distribuție, 2021
ISBN 978-606-006-645-3

821.135.1

RAO Distribuție
Str. Bârgăului nr. 9-11, sector 1, București, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

MIHAI MĂLAIMARE
Actorul, Bufonul, Clovnul
Toate drepturile rezervate

© RAO Distribuție, 2021
Pentru prezenta ediție

2021

ISBN 978-606-006-645-3

Cuprins

Cuvânt-înainte.	7
Plutind peste milenii	11
<i>O stranie întâmplare....</i>	24
I – CLOVNUL.	29
Circul	31
Origini	31
Nașterea circului modern.	44
Circuri celebre, mari animatori de circ	59
Componentele spectacolului de circ.	70
Viața trupei în spatele arenei.	83
Clovnul în circ	88
<i>Bruxelles, singur....</i>	88
Istorie	95
Familia clovnului de circ	105

Repertoriul clovnesc	117
Marile nume	125
Clovnii uitați.	153
Clovnul, în celelalte arte.	159
<i>Clovnii, la spitalul de nebuni</i>	<i>170</i>
Mic dicționar de termeni de circ	173
<i>Spectacolul era pe terminate...</i>	<i>177</i>
II - BUFONUL	179
III - ACTORUL.	197
Nasul de clovn și pedagogia teatrală.	204
IV - ÎN LOC DE ÎNCHEIERE	223
<i>O bună bucată de vreme...</i>	<i>225</i>
Credință și trudă!	230
Bibliografie.	235

Cuvânt-înainte

Am avut parte în viață de câteva întâlniri aproape definitive, la care nu am avut decât să spun *da*, pentru că, efectiv, nu era nimic altceva de spus.

Una se petrecea la miezul nopții, când un telefon mi-a clarificat viața pentru tot restul ei. Valentin Silvestru, marele critic de teatru al anilor '70-'80, mi-a spus scurt și concis: *De azi într-o lună, te prezinți la Costinești cu un recital de pantomimă! Noapte bună!*

Peste o lună eram acolo, câștigam inimile unui amfiteatru plin și puneam bazele dorinței mele de a face un *altfel* de teatru, în care pantomima urma să joace un rol extrem de important.

Zece ani mai târziu, de data asta dimineața, la o cafea, doamna Ileana Berlogea, extraordinara profesoară de Istoria teatrului universal de la IATC, îmi spunea, la fel de imperativ: *Vei face o lucrare*

LBRIS

We know
books

I – CLOVNUL

Cercul

*Cercul este o bucățică de paradis
într-o lume dură și dementă!*

Annie Fratellini

Origini

Cercul, cea mai surprinzătoare, mai dură și mai misterioasă artă!

Nimic mai fascinant, decât șapitulul cercului. Spectacolul începe chiar de la intrare, din prima clipă când ai pășit sub faldurile lui. O atmosferă ciudată, o lumină filtrată în culorile pânzei, gălbui murdar cel mai adesea, o încrângătură de sârme și frânghii de cele mai diverse mărimi și arena roșie, sângeriu de roșie, împrăștiind un iz ascuțit de sudoare și de cal.

Când spunem, astăzi, circ, ne referim la o artă de divertisment specială, care se practică într-un

cort sau într-o clădire construită într-un fel asemănător cu acesta și care reunește în spectacolul său performanța în formele ei cele mai uimitoare.

Originile circului, înțeles ca formă de divertisment, trebuie căutate departe în timp, către zorii existenței omului, pentru că este absolut normal ca ființa care se adăpostește de frig, de ploaie, de vânt, de ghearele atâtor animale feroce să încerce să zâmbescă și, mai ales, să încerce să stârnească zâmbetul semenilor săi care tremură și stau înghesuiți unii într-alții. Zâmbetul și râsul au însoțit întotdeauna ființa umană și i-au redat speranța ori de câte ori aceasta a crezut că își trăiește ultimele clipe.

Am privit adesea imaginile cu picturi rupestre – pe unele le-am văzut eu însumi în Franța, la Lescault, și m-au fascinat, mai ales, pentru colosalul simț al spectacolului pe care îl dovedesc. Dincolo de acuratețea liniilor, de măiestria surprinzătoare a artei celor care au pictat, de gustul lor absolut perfect, fără cusur, răzbate din ele ceva care mă duce cu gândul, nu știu de ce, la spectacolul de circ. Uneori, printre animale sunt siluete umane care, parcă, dansează, unele călăresc cai supradimensionați, altele țin în mână niște vergele lungi asemănătoare biciului dresorului. Între ele și animalele desenate pare să existe o legătură profundă și, probabil, așa și era – oameni și animale se aflau prinși împreună

în cel mai teribil și mai uluitor spectacol, neîntrecut nici până astăzi, care este viața.

Dacă ne gândim la origini, la originile oricărei arte de pe pământ, trebuie pornit mereu de la *Altamira!*

Cercul este o artă care s-a născut în timp, a încercat forme diverse, pentru ca la începutul secolului al XIX-lea, să se constituie în ceea ce știm că este astăzi.

Primele civilizații umane au cunoscut ca forme de distracție cu un succes imens dresurile de animale practicate de sumerieni, egipteni, greci, romani, acrobațiile pe frânghie atât de iubite în spațiul chinez, contorsionismul în cel indian.

Astăzi, dresura de animale nu mai este atât de la modă, atât de iubită, pentru că experiența umană de-a lungul secolelor nu a fost una dintre cele mai demne de apreciat în acest sens, pentru că ea a dus, în fapt, la suferință și moarte, multe dintre specii găsindu-și extincția în chiar intervenția omului. Zorii civilizației umane puneau însă acut problema supremației omului în lupta cu fiarele de tot felul, iar dresura, pe lângă demonstrația clară cu privire la învingător, încerca să aducă animalul în teritoriul cunoscut și apreciat de om, să-l facă să aibă reacții oarecum umane, și cu atât mai amuzante, cu cât animalul era mai impozant, mai straniu, mai puternic.

Egiptenii, mai ales, deși acest lucru este pus în legătură cu urmele care au fost descoperite cel puțin până acum, erau mari iubitori de animale, aveau, se pare, menajerii imense în care înghesuiau cele mai ciudate fiare pe care le găseau în teritoriile lor sau în spațiile pe care le cucureau. Se spune că regina Hatshepsut, prima femeie faraon din istoria Egiptului (a fost al 8-lea faraon al dinastiei a XVIII-a), ar fi avut o menajerie extraordinară pe care, surprinzător (ținând cont de relațiile lor), ar fi continuat-o succesorul ei, Tutmes al III-lea, primul care, se zice, ar fi adus din Mesopotamia un elefant.

Dinastia Ptolemeică (începută cu generalul lui Alexandru Macedon, Ptolemeu I Soter) aduce în spațiul spectacolului una dintre formele de teatru stradal cele mai apreciate și prezente multă vreme și în existența cercului modern, *parada*. Marile evenimente religioase ale Egiptului erau precedate de procesiuni formidabile, în care animalele menajeriei faraonului erau la mare cinste, iar acestea, odată cu ultima mare regină egipteană, Cleopatra (după care Egiptul își pierde puterea și devine o simplă provincie romană), aveau să aducă bucuria imenselor spectacole cu animale și, deci, gustul menajeriei cu sălbăticiuni și în Imperiul Roman. Menajerii erau însă peste tot în lumea antică – există informații legate de astfel de preocupări în perioadele dinastiilor Chin și Han din China, în

Japonia, Mesopotamia (pe templul lui Darius din Persepolis există imaginea unei dresoare de lei), indienii erau mari specialiști în dresaj, astfel încât în grădinile palatelor lor puteau fi văzute animale sălbatice plimbându-se în libertate, iar dintre toți dresorii, cei care îmblânzeau șerpii cei mai veninoși erau, poate, cei mai mulți peste tot.

Descoperirile arheologice dovedesc cu prisosință prezența între mijloacele de distracție favorite ale civilizațiilor primordiale a performanțelor care vor face și deliciul spectacolului de circ din zilele noastre – mă refer la jonglerie, acrobație (mai ales, dansul făcut de *cupistes* deasupra lamelor de săbii și pumnale, despre care există informații și în *Ilada* și în *Odiseea*), salturile mortale pe spinarea taurilor (imagine din palatul din Cnossos, datând din 2400 î.Hr.), acrobațiile pe frânghie (care se pare că au apărut în Grecia pe la 1300 î.Hr. în cadrul *dionisiilor*), cursele de care trase de cai, de tauri sau de alte animale sălbatice. Gândindu-ne la circ și extravagantele sale soluții de spectacol, am putea arunca o privire și peste numeroasele informații legate de jocurile care făceau deliciul anticilor greci și romani. Unul, mai ales, este cât se poate de curios, așa-numitul joc al rezistenței, care presupunea că un atlet, așezat pe un disc uns cu ulei, încerca să reziste nemișcat cât mai mult timp, împins fiind și lovit de partenerii de joc. Pausanias vorbește despre

un foarte cunoscut atlet, Milon din Crotona, un fel de campion al acestui straniu joc.

Primele amfiteatre se pare că au fost construite (de către cretani) tocmai pentru a găzdui astfel de întreceri, dar și pentru cele de pugilat și lupte de gladiatori. Preoții coribanți (cultul zeiței Cybele adorată în Grecia și apoi în Imperiul Roman) au fost cei care au răspândit în întreaga lume antică spectacolul animalelor sălbatice dresate, punând, fără să știe, bazele menajeriilor ambulante.

Întrecerile sportive, mai ales cele de călărie și care se făceau în spații special amenajate (din grecescul *kirkos* care înseamnă inel), precum *Circus Maximus* la Roma (construit în anul 600 î.Hr., având 385 000 de locuri, cu axa mare de 625 m, axa mică de 125 m și spina – spațiul dedicat accesoriiilor de tot felul, cabinelor atleților – de 214 m), erau extrem de iubite și apreciate în contextul în care oferta de manifestări era atât de mare, încât părea, și chiar așa și era, că un cetățean roman abia de mai avea timp, din cauza distracțiilor, să se mai poată gândi și la muncă... Cursele de cai și de care trase de cai erau în Grecia Antică abordate, mai ales, de către elita societății, lucru complet diferit în Roma Antică, unde acestea erau mai degrabă apanajul sclavilor, care puteau cu această ocazie să-și câștige libertatea sau sume imense de bani, lucru acuzat de poeți precum Marțial sau Juvenal,

ultimul, privind străzile goale ale orașului, exclama cu năduf și nu fără oarecare dispreț: *Roma întreagă este la circ!*

Industria dresajului era, în acea vreme, una formidabilă, erau implicați foarte mulți oameni, fiecare având ceva de făcut, cei care prindeau animalele, cei care le transportau, medicii care aveau grijă de ele și, în sfârșit, dresorii, așa-numiții *mansuetari* (cuvântul vine de la *mansueta* – mână, cu mâna), care dresau mângâind, fără violență, folosindu-se și de ajutorul muzicii. Inaugurarea Colosseumului avea să provoace omorârea a peste 10 000 de animale sălbatice într-o singură zi. Auge de Lassus, în a sa *Spectacles antiques* (ediția originală apărută în 1888), face o descriere extrem de amănunțită a debutului unui astfel de spectacol, multicolor, zgometos, care făcea mulțimea să freamăte. Sunetele lui aveau să se estompeze însă cu timpul – Imperiul Roman se prăbușește sub loviturile popoarelor migratoare – ele se mai aud oarecum în amfiteatrele Imperiului Roman de Răsărit (hipodromul din Constantinopole, care avea să fie păstrat de către otomani, a rămas multă vreme singurul ecou al nebuniei inventate de romani, *pâine și circ*); totuși, artiștii și excentricii rezistă, se află la mai toate serbările oficiale sau, pur și simplu, pe stradă, fiind apreciați, dovadă: Justinian este fermecat de cea mai faimoasă dresoare și dansatoare pe sârmă,

Teodora, frumoasă tare de vreme ce a reușit să devină Împărăteasa Bizanțului, punând, am putea spune, arta circului la masa celor puternici! Spectacolul avea să se păstreze oarecum în forma acceptată și impusă de Roma, doar mult mai estompată, și avea să dispară o vreme, lăsând locul Evului Mediu și spectacolelor sale stradale. Au existat, se spune, două tentative de a restaura spectacolul de circ așa cum era el în Roma Antică, încercări datorate unor regi din dinastia Merovingienilor, Childebert I și Chilperin I, sortite însă eșecului. Lumea se schimbase și, oricum, dispăruse în mod clar acea sursă nebună de venituri care făceau posibile cele peste 200 de zile de sărbătoare pe an cât aveau cetățenii Romei Antice. Rămâne însă gustul pentru menajeriile cu animale sălbatice, al luptelor de tauri și de cocoși sau câini și, desigur, al turnirurilor, spectacole grandioase în care cavalerii încercau prin luptă mai mult sau mai puțin sportivă să cucerească admirația prințeselor îngrămadite în tribune. Drumurile lumii medievale sunt străbătute de jongleri, acrobați, dresori de animale (în special urși), prestidigitatori, cântăreți ambulanți, adevărați vânzători de iluzii și servitori supuși zeului iubirii, preamărind în versurile și cântecele lor *amorul curtezan*.

Evul Mediu s-a „petrecut” pe drum, cel puțin o bună parte a sa. Familia, Biserica erau tot atâtea

formule de însingurare, de închidere între dogme și visuri nemărturisite, așa că drumul aducea în viața oamenilor tot ceea ce le era necesar, de la lucrurile etalate pe tarabele pe roți ale negustorilor ambulanti până la veștile despre întâmplările lumii, despre modă, despre credințe, gusturi și idei. Într-o recunoscută și apreciată carte, *Genève et l'économie européenne de la Renaissance* (Paris, S.E.V.P.E.N., 1963) Jean Francois Bergier, vorbind despre artiștii drumurilor medievale, spunea: *Ces compagnons de misère, de joie et de liberté chèrement défendue qu'étaient les bateleurs s'en allaient vendre leur illusions, leur souplesse, les grimaces de leur chien savants et de leur singes pelés* (Acești scamatori, care și-au apărut cu mândrie sărăcia, bucuria și libertatea, își vindeau iluziile și suplețea, rânjetetele câinilor lor savanți și ale maimuțelor lor chelioase).

Evul Mediu a asigurat însă viitorului spectacol de circ șansa reală de a experimenta și de a pune la punct un sistem care va căpăta o amploare uriașă două secole mai târziu. Evul Mediu a descoperit și promovat soluția *foire* – târgurile cu „de toate”, piețe uriașe în care absolut totul era de vânzare, unde totul devenea miraculos și unde minesengerii, truverii, batleurii, trubadurii și excentricii vor îmbrăca hainele artiștilor clipei și vor încânta o lume pestriță, amestecată, o lume cu bune și cu rele, dar, mai ales, o lume dispusă să se distreze, să